

ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛ. ΛΑΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ ΕΘΙΜΑ

Υπό κ. ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ

Δρος Φιλολογίας, Συντάκτου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Χαίρω πού μου δίνεται ἡ τιμητικὴ εὐκαιρία νὰ μιλήσω ἀπόψε ἀπὸ τὸ θῆμα τοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Σπουδῶν τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς, χαίρω καὶ γιὰ τὸ ἀκροατήριό πού με παρακολουθεῖ, καθὼς καὶ γιὰ τὸ πλαισίωμα πού θὰ κάμουν στὴ λαογραφικὴ ἑμιλία μου οἱ πολῦτιμες γνώσεις πού παρέχει στοὺς μαθητὲς του τὸ Κέντρο, μὲ τὰ ποικίλα κοινωνιολογικά του ἐνδιαφέροντα.

Βρίσκομαι ἐδῶ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ εἰδικότητα τοῦ λαογράφου, καὶ καταλαβαίνετε πόσο συγγενεύουν τὰ διαφέροντά μου μὲ τὶς γενικὲς κατευθύνσεις τοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Σπουδῶν, ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη πού λέγεται Λαογραφία ἀσχολεῖται μὲ τὸν πῶς γνήσιο πυρήνα κάθε ἐθνικῆς κοινωνίας, τὸ λαό, πού σὲ τελευταία — ἢ καὶ σὲ πρώτη — ἀνάλυση εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ἔθνος

Ἐπάρχει μιὰ πρόχειρη ἀντίληψη, ὅτι ἡ λαογραφία ἀσχολεῖται μόνο μὲ τὴν φιλολογία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμῦθια, τὰ τραγούδια καὶ τοὺς θρύλους του, ἢ μὲ τὴν ψυχικὴ ζωὴ καὶ τὶς σκέψεις του, πού μᾶς τὰ μαρτυροῦν τὰ ἔθιμα καὶ οἱ δοξασίες του. Τὸ folk - lore, ὅπως λένε οἱ ξένοι ἐπιστήμονες, δηλ. ἡ λαογνώσια (1), ἔχει πάρει ἐπίσης μιὰ σημασία ἐπιφανειακὴ, πού μᾶς δίνει πρόχειρα τὴν ἐντύπωση, ὅτι πρόκειται μόνο γιὰ γραφικὰ ἔθιμα καὶ ἐνδυμασίες, ὠραίους λαϊκοὺς στίχους καὶ ἀξιοπρόσεχτη λαϊκὴ τέχνη.

Κι' ὅμως, τόσο οἱ ξένοι, ὅσο κι' ἐμεῖς στὴν Ἑλλάδα, ὅταν ἀναπτύξαμε σὲ ἐπιστημονικὸ σύστημα τὴν ἔρευνα τῆς ζωῆς, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς τέχνης τοῦ λαοῦ, δὲν περιοριστήκαμε στὶς πνευματικὲς γραφικότητες καὶ στὴ φιλολογία τοῦ χωριοῦ ἢ τῆς ἀστικῆς λαϊκῆς συνοικίας. Ἡ λαογραφία δὲν περιορίστηκε στὰ λεγόμενα μνημεῖα τοῦ λόγου (τὰ παραμῦθια, τὰ τραγούδια, τοὺς μύθους, τὶς παραδόσεις, τὰ ξόρκια, τὰ αἰνίγματα, τὶς παροιμίες, τὶς εὐχὲς κτλ.) οὔτε στὶς παραδοσιακὲς πράξεις καὶ τὰ ἔθιμα (ὅπως εἶναι ἡ λατρεία, ἡ μαντικὴ, ἡ μαγεία, οἱ δεισιδαμονίες, τὰ ἔθιμα τῆς γέννας, τοῦ γάμου καὶ τῆς τελευτῆς). Οὔτε ἀκόμα περιορίστηκε στὶς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς τέχνης (ὅπως εἶναι ἡ ξυλογλυπτικὴ, οἱ φορεσιές, ὁ χορὸς, ἡ μουσικὴ), ἀλλὰ ἐνδιαφέρθηκε, σωστά, νὰ γνωρίσῃ τὸ οὐσιαστικὸν βάθος τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν, πού εἶναι ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ. Ἔτσι, γιὰ νὰ περιορισθοῦμε στὴν ἐλληνικὴ πραγματικότητα, ἤδη ἀπὸ τὸ 1909, ὁ Νικόλαος Πολίτης, πού ἐσυστηματοποίησε τὶς ὡς τότε προσπάθειες γιὰ λαογραφικὴ

1) Τὸν ὄρο Folk - lore ἐχρησιμοποίησαν πρῶτοι οἱ Ἄγγλοι τὸ 1846. Οἱ Γερμανοὶ λένε Volkskunde. Στὴν Ἑλλάδα λέμε Λαογραφία ἀπὸ τὸ 1884 (Ν. Γ. Πολίτης).

ἔρευνα στὸν τόπο μας, ὅταν ἐδημοσίευσε τὸ διάγραμμα μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς Λαογραφίας, ἔδωσε, μέσα στὰ ἄλλα, καὶ τὰ ἑξῆς κεφάλαια :

Κοινωνικὴ ὀργάνωσις — "Ἔθιμα συναφῆ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς κοινότητος ἢ εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς κοινοτικῆς περιουσίας. "Ἔθιμα τεκμηριούντα προτέραν κατὰ πατριὰς διαίρεσιν τοῦ χωρίου. Κοινωνικαὶ σχέσεις (συμμετοχὴ ξένων εἰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς, ἐπισκέψεις, κοινωνικὴ ἔθιμοτυπία, συμπόσια, ξενία). "Ὁ βίος ἐν τῇ ξενιτείᾳ. "Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῷ οἴκῳ. "Ἰδία κοινωνία: "Ἀδελφοποιτοί. Κλέφτες. Ληστρικά νόμιμα. Σχέσεις τῶν ἐργοδοτῶν πρὸς τοὺς ἐργάτας, τῶν ὑπηρετῶν πρὸς τοὺς κυρίους.

[Λαϊκὸν] Δίκαιον. "Ἰδέαι τοῦ λαοῦ περὶ δικαίου καὶ νομικῶν σχέσεων. Τοπικαὶ συνήθειαι τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου ... "Ἔθιμα κατὰ τὴν σύναψιν ἢ ἐκτέλεσιν συμβάσεων. Σημεῖα κυριότητος ... "Ἐγγραφα πιστοποιοῦντα συμβάσεις, προικοσύμφωνα. Ποινὰ (πτόμπιμα, κουρά, σχολικὰ ποινὰ, φάλαγγας). Λαϊκὰ δικαστήρια ...

[Λαϊκοί] Βίοι: Γεωργικὸς βίος (ἔθιμα κατὰ τὴν σποράν, τὸν θερισμόν, τὸν τρυγητόν κλπ.). Ποιμἐνικὸς βίος (ἰδιάζοντα ἔθιμα εἰς τοὺς ποιμένας καὶ μάλιστα τοὺς νομάδας). Στρατιωτικὸς βίος, ναυτικὸς, ἄλιευτικὸς, κυνηγετικὸς. Βιομηχανικὰ ἐπιτηδεύματα. Μεταλλευταί. Γυναικεῖα ἔργα καὶ ἐπιτηδεύματα»⁽²⁾.

Φυσικὰ ὁ Πολίτης, ὅταν κατάρτιζε τὸ διάγραμμά του, εἶχε ὑπόψιν του — ἐκτός ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ δεδομένα — καὶ τὶς ξένες λαογραφικὰς κατευθύνσεις. Εἶναι γνωστό, ὅτι ἡ ἔθνολογία τοῦ 19ου αἰῶνα ξεκινοῦσε κυρίως ἀπὸ κοινωνιολογικὰ θέματα, — μέσα σὲ πλαίσια ἀνθρωπογεωγραφικὰ — κι' ὕστερα ἔφτανε στὰ λεγόμενα λαϊκὰ στοιχεῖα (στὴ λατρεία πρῶτα καὶ τὶς δοξασίες, ποὺ ἀποτελοῦν τὸν ἰσχυρότερο κλάδο τῆς θρησκευολογίας, κι' ἔπειτα στὴ φιλολογία καὶ τὴν τέχνη). "Ἀλλὰ κι' αὐτὰ τὰ ψυχο-πνευματικὰ στοιχεῖα, τὰ χρησιμοποίησε γιὰ τὴν ἀνέυρεση καὶ τὴ διαπίστωση κοινωνικῶν αἰτίων καὶ καταστάσεων.

"Ἐμεῖς ἔδω στὴν Ἑλλάδα πρωτοπροσέξαμε τὴ λαογραφία σὰν φιλολογικὴ καὶ ἔθνομολογικὴ παράδοση, ὅχι μέσα σὲ σκοποὺς κοινωνιολογικοὺς, ἀλλὰ ἱστορικοὺς κι' ἔθνικοὺς, γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς γενεαλογικῆς μας συνέχειας⁽³⁾. "Ὁ Πολίτης ὅμως εἶδε, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦταν μονόπλευρο, κι' ἔκαμε μιὰ μικρὴ ἀνάμιξη ἔθνολογίας καὶ λαογραφίας γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἔρευνα, ποὺ τὸν ὀδήγησε στὰ κοινωνιολογικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναφέραμε.

"Ἀπὸ τότε καὶ ἡ ἑλληνικὴ λαογραφία ἔχει εὐτυχῶς τὴν τάση καὶ τὸ πρόγραμμα νὰ ἐξετάζη, μαζὶ μὲ τὶς πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς ἰδιότητες καὶ συνήθειες τοῦ λαοῦ τῆς, καὶ τὶς βιοτικὰς κοινωνικὰς, ποὺ θὰ τὴν ὀδηγήσουν, ὅπως ἐλπίζουμε, προοδευτικὰ, νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὶς φιλολογικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς ἐκδηλώσεις γιὰ κοινωνιολογικὰ συμπεράσματα.

Εἶναι αὐτό, ποὺ τώρα πιά γίνεται στὶς ξένες λαογραφίες: κι' εἶναι τέτοια ἡ διεύρυνση τῶν σκοπῶν τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, ποὺ σιγὰ - σιγὰ παίρνει παντοῦ τὸ ὄνομα τῆς "Ἐθνογραφίας, ἐπειδὴ ἐξαντλεῖ μεθοδικὰ ὅλην τὴν ἔρευνα, ποὺ ἀφορᾷ τὴν

2) Βλ. περιοδ. Λαογραφία, τόμ. Α' (1909) σελ. 11 - 12.

3) "Ἰδιαίτερα ὕστερ' ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἐπίθεση καὶ θεωρία τοῦ Fallmerayer (1830).

κοινωνική, την πνευματική και οικονομική σχέση του λαού προς το έθνος (4).

Σ' ένα έρωτηματολόγιο για τη λαογραφία του γαλλικού χωριού, που τύπωσε γύρω στα 1950 το Μουσείο Λαϊκών παραδόσεων (Musée des Arts et Traditions Populaires) του Παρισιού, ανάμεσα στις άλλες λεπτομέρειες που ζητεί, είναι να μελετηθή ή λαϊκή κατοικία, όχι μονάχα από την άποψη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, αλλά και για τις συνθήκες διαβιώσεως (καλές ή κακές, υγιεινές ή όχι) κι' αν ο χώρος επιτρέπει την έσωτερική ψυχαγωγία, ή αναγκάζει τα μέλη της οικογένειας να γυρίζουν έξω. Ρωτάει για την επίπλωση και για τον φωτισμό (αν είναι πρωτόγονα ή νεώτερα), ρωτάει ύστερα και για τα μέσα συγκοινωνίας του χωριού, για την έπαφή με τ' άλλα χωριά, την παραγωγή, την αγορά και τις ψυχαγωγίες του. Τα πανηγύρια του χρόνου έρχονται όχι μονάχα σαν έκδηλώσεις θρησκευτικές, αλλά και σαν φαινόμενα ψυχαγωγίας, που ενδιαφέρουν το λαογράφο, επειδή θέλει να μη μπαίνεται το χωριό.

Στην Αμερική πάλι, π.χ. στο Πανεπιστήμιο της Ίνδιάνας, στο Μπλούμινγκτον, όπου διδάσκεται συστηματικά ή Λαογραφία, βρίσκει κανείς μέσα στη σειρά των μαθημάτων της θέματα σαν αυτά: Ο διαχωρισμός των κοινωνικών τάξεων, οι πατριές, οι οικογενειακές σχέσεις, ή οργάνωση της κοινότητας, ή επίδραση του πολιτικού ή κοινωνικού περιβάλλοντος στη λαϊκή παράδοση. Κι' ακόμα — αυτό που αναφέραμε — το λαογραφικό υλικό το έρευνούν για να διαπιστώσουν την κοινωνική διάρθρωση και την ψυχολογία των κοινωνικών στρωμάτων, ή των ιδιαίτερων κοινωνικών τάξεων (5).

Συμβαίνει όμως και το αντίστροφο: Η κοινωνιολογία χρησιμοποιεί τη λαογραφία και τα δεδομένα της σαν πολύτιμη πηγή. Για όλα της τα προβλήματα είναι σκόπιμο να συμβουλευθή και λαογραφικά στοιχεία. (Ένα καλό βιβλίο, που βγήκε τελευταία, του καθηγητή σας εδώ κ. Εύστ. Μαζαράκη: «Συμβολή στη μελέτη της Λαογραφίας» θίγει και το θέμα για τη χρησιμότητα των λαογραφικών στοιχείων στην Κοινωνιολογία (6)).

* *

Και τώρα έρχομαι στο ειδικό θέμα της άποψίνης όμιλίας μου, που είναι οι αντίληψεις του ελληνικού λαού για την εργασία και τα αντίστοιχα έθιμα.

Είναι ένα θέμα, που θα περίμενε κανείς να το ξετάξει μόνον ή κοινωνιολογία, ή ή έθνική οικονομολογία, ή κάποια έθνο-ψυχολογική επιστήμη και έρευνα. Όμως ή Λαογραφία κι' εδώ, σύμφωνα με όσα είπαμε, κρατεί τα περισσότερα δοκουμενάτα στα χέρια της, για να δείξει και ν' αναπτύξει το θέμα. Κρατεί τις σχετικές έκδηλώσεις του λαού, τις κρίσεις του για την εργασία, και τα παραδοσιακά έθιμά του. Τις κρίσεις είναι εύκολο και πολύ πρόχειρο να τις βρούμε, μέσα σε κείμενα τα μικρά και πολύτιμα κείμενα, που δείχνουν τόσο χαρακτηριστικά

4) Βλέπε Δ η μ. Σ. Λουκάτου: 'Η λαογραφία στα πρώτα πενήντα χρόνια του αιώνα μας. Περιοδ. Νέα Έστια, Χριστούγεννα 1950 (τεύχος 563) σελ. 287—297.

5) Από πρόγραμμα μαθημάτων της Σχολής.

6) Αθήναι, 1959. (Βλ. σελ. 1, 23 κ.ά.).

τή νοοτροπία ενός λαού και έθνους, έννοω τις παροιμίες. Δέν έχουμε παρά να συγκεντρώσουμε όλες τις παροιμίες που διατύπωσε ο έλληνικός λαός σχετικά με την εργασία, (με τή δουλειά, όπως λέει), για να καταλάβουμε τί φρονεί γι' αυτήν. Κι' ύστερα να μελετήσουμε μερικά από τά εργατικά ή συνεργατικά έθιμά του, για να καταλάβουμε πως οργανώνει τήν εργασία του, ιδιαίτερα όταν τή στηρίζη στην απαραίτητη κοινωνική συνεργασία.

Η εργασία (λέξη που παράγεται από τó έργον και τó ρήμα έρδω, που σημαίνουν: κάνω με κόπο κάτι) ή ή δουλειά (που μάς έμεινε από τά δυζαντινά χρόνια, να θυμίζη τήν αρχαία δουλεία και τόν άνισο ίσως καταμερισμό εργασίας στις παλιότερες κοινωνίες), είναι μιá ιδιότητα και μιá ανάγκη, τόσο πιό πολύ έλληνικές, όσο ή έλληνική γή ήταν και είναι φτωχή, (τουλάχιστο στην αγροτική της απόδοση). Οί σοφοί μας αναγκάστηκαν να πούν τήν άεργίαν όνειδος, για να κρατήσουν συντονισμένες στην κοινή προσπάθεια τις δυνάμεις του έθνους. Τό ίδιο σήμερα κι' οί Νεοέλληνες τιμούν κι' εκθειάζουν τήν εργασία στις παροιμίες τους, μιλούν για τήν καλή δργάνωσή της, ένω σατιρίζουν και δέν άνέχονται τήν τεμπελιά, που τή θεωρούν κατάρα θεού. «Άκαμασιά, θεού κατάρα!» λένε. Μόνο τήν υπερβολή πολεμούν (είναι γνωστό τό: «Η πολλή δουλειά τρώει τόν άφέντη της»), ή που και που τολμούν να ειρωνευθούν τή θασανιστική της κάταπόνηση, ιδιαίτερα όταν είναι χειρωνακτική, και να πούν φιλοσοφικά: "Αν ήταν ή δουλειά καλή, θά δούλευε κι' ό κατής (ή.. ό δεσπότης) (").

Άς παρακολουθήσουμε όμως συστηματικά τις διάφορες αντίληψεις του έλληνικού λαού για τήν εργασία, χωρίζοντας τις σχετικές παροιμίες σε ειδικά μικροκεφάλαια. Δέν θά σας είναι άγνωστα τά κείμενα που θ' αναφέρω, κι' αυτό είναι ένα από τά πλεονεκτήματα τής λαογραφίας, ότι έχει πάντα «συμμετέχον» τό άκροατήριο, επειδή ό καθένας μας έχει μάθει από τόν τόπο ή από τό σπίτι του τά θέματα και τά κείμενά της. Από τις παροιμίες που θά πώ, θά ξέρετε ίσως πολλές, αλλά και θά μάθετε μερικές. Θά μείνουν όμως κι' άλλες, που σας είναι γνωστές, αλλά δέν θά τις είπω.

Α'. Άρχίζω από τή θεϊκή εδλογία τής εργασίας (8).

— "Όποιος, λέει, δουλεύει, έχει τó Θεό βοηθό. (Φολέγανδρος)

ή: "Όποιος δουλεύει,
ό Θεός του πεύει. (Λακωνία)

Και επιγραμματικότερα:

Δουλεμένο, ζηλεμένο,
του Θεού εύλογημένο. (Γορτυνία)

7) Οί Νησιώτες (Ψαριανοί κ.ά.) λένε πιό εύθυμα:

— Νά 'γαμε να τρώγαμε και ρούχα να φορούμε,
δουλειά να μ'ην εκάναμε, μόνο να τραγουδούμε!

8) Οί παροιμίες που θ' ακολουθήσουν, μπορούμε να πούμε πως είναι πανελληνικές, έτσι κι' αν σημειώνεται σε παρένθεση κάποια τοπική τους προέλευση. Πολλές παροιμίες για τήν εργασία βρίσκει κανείς στη Συλλογή του Ν. Γ. Πολίτη, «Παροιμίες [του έλληνικού λαού]» τόμ. Δ' (έν Αθήναις 1902) λήμματα: δουλειά, δουλευτής, δουλεύω, σελ. 521—562. Από κει δίνονται πολλά από τά δικά μας παραδείγματα.

Ἄλλὰ καὶ πὶο χριστιανικά :

Ἡ δουλειὰ εἶναι προσευχή. (Κύπρος)

Β'. Ἔρχομαι στὴν ἀξιοπρέπεια καὶ στὴν οἰκονομικὴ σημασία τῆς ἐργασίας.

— Ἡ δουλειὰ δὲν χρίζει μοῦτρα, λένε στὴν Ἐπτάνησο, πράγμα ποῦ θυμίζει τὸ

Ἡσαΐδαιο : Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος.

Ἄλλη παροιμία λέει γιὰ τὸν ἐργαζόμενο :

— Δούλευά σου κι' ἔτρωγα,
εὐχαριστῶ τὰ χέρια μου (Ἰθνηνῶν),

ποῦ θυμίζει τὴ Βυζαντινὴ : Δείκνυε ἔργα καὶ ἀπαίτει μισθοῦς.

Ἐπίσης λένε γιὰ τὸν ἐργαζόμενο :

— Ἀφέντης εἶν' ὁ δουλευτής,
κι' οἱ ἀκαμάτες σκλάβοι του. (Ἐπτάνησος)

ἦ : — Ὅποιος δουλεύει σὰ δούλος,
κοιμᾶται σὰν ἀφέντης. (Ἰθνηνῶν)

καί : — Σὰν σκλάβος δούλευε
καὶ σὰν ἀφέντης τρῶγε. (Σέρραι)

Φυσικά οἱ παροιμίαι αὐτὲς ἔχουν σχέση καὶ μὲ τὴν καλὴ ἀμοιβὴ ἢ τὴν καλὴ ἀπόδοση τῆς ἐργασίας. Καὶ πάνω σὲ τέτοιαι προϋποθέσεις στηρίζονται ἀκόμα 2—3 κείμενα, ποῦ θ' ἀναφέρω :

— Βρὲς δουλειά, νὰ βρῆς βασιλείο. (Ἐπτάνησος)

καί : — Ὅποιος ἔχει δουλειά,
δὲ χρειάζεται κληρονομιά.

ἦ, μὲ λιγότερη ὑπερβολή :

— Ἡ δουλειὰ νικάει τὴ φτώχεια. (Θεσσαλία)

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἐκφράζεται καὶ μὲ ἄλλους παραστατικὸς τρόπους, ὅπως :

— Ἐκατὸ ἢ δουλειὰ στὴν πόρτα
κι' ἐκυνήγησε τὴν φτώχεια. (Ἐπτάνησος)

ἦ : Ἡ πείνα περνᾷ ἀπὸ τὸ κατώφλι τοῦ δουλευτῆ, καὶ μέσα δὲ μπαίνει. (Λέσβος)

Γ'. Ἐρχόμαστε σὲ ἄλλη κατηγορία παροιμιῶν, σ' αὐτὲς ποῦ μιᾶνε γιὰ τὸν κατάλληλο χρόνον τῆς δουλειᾶς.

Ἡ λαϊκὴ συμβουλή εἶναι γενικὰ νὰ μὴ βραδύνομε οὔτε ν' ἀναβάλλομε τὴν ἐργασία.

— Ἀποβραδυσινὸ φαί φύλαγε,
ἀποβραδυσινὴ δουλειὰ μὴ φυλάς. (Κεφαλληνία)

— Τὴ σημερινὴ δουλειὰ σου μὴν ἀφήνεις γι' αὔριο. (Ἰθνηνῶν)

ἦ, ὅπως ἔλεγον οἱ Πόντιοι :

— Τὸ σημερινὸν τὴ χολὴ σ' ἄφες σὸν πουρνόν,
καὶ τὸ σημερινὸν τὴν δουλειὰ σ' μὴν ἀφῆν'ς σὸ πουρνόν.

Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι πέφτομε συχνὰ σὲ ἀντίφαση, ἂν ἀκολουθήσομε τὴ

συμβουλή τῶν παροιμιῶν αὐτῶν καὶ συνεχίσουμε νὰ ἐργαζόμαστε καὶ τὶς νυχτερινὲς ὥρες, γιὰτί, ὅπως λέει ἄλλη παροιμία :

— Τῆς νύχτας τὴ δουλειὰ
τὴ βλέπει ἡ μέρα καὶ γελά. (Πελοπόννησος)

Θετικώτερη ἐντολή, ποὺ δείχνει: τὴ σωστὴ χρῆση τοῦ εἰκοσιτετραώρου, εἶναι τούτη :

— Ἀπὸ μπονώρα στὴ δουλειὰ
κι' ἀπὸ νωρὶς στὸ σπιτί. (Κεφαλληνία)

ἢ ὅπως λένε στὴν Κυνουρία :

— Νύχτα στὸ χωράφι
καὶ μέρα στὸ κονάκι.

Μὲ τὴν εὐκαιρία πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι ἡ καλιότερη ἔννοια τῆς ἐργασίας, στὴν ὁποίαν ἀναφέρονται οἱ λαϊκὲς παροιμίαι, εἶναι περισσότερο οἰκογενειακὴ καὶ ἀγροτικὴ. Ὁ γεωργὸς (νοικοκύρης καὶ ἐργάτης) εἶναι τὸ ἕνα βασικὸ σκέλος, κι' ἡ νοικοκυρά, μὲ τὶς ἀτέλειωτες δουλειῆς τοῦ σπιτιοῦ, τὸ ἄλλο. Πλάι δὲ σ' αὐτὴν τὴν πρωταρχικὴ (ἀγροτικὴ καὶ οἰκιακὴ) οἰκονομία, ἐρχονται σὲ τρίτη σειρά οἱ ἐπαγγελματικὲς (ἐμπορικὲς, βιοτεχνικὲς ἢ μισθωτὲς) ἀπασχολήσεις. Γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς μορφὲς ἐργασίας ὑπάρχουν οἱ γενικὲς ἐντολές :

— Δούλεψε στὰ νιάτα σου.
γιὰ νὰ ἴχης στὰ γερατειὰ σου.

ἦ :

— Δούλευε νιός, νὰ ἔχης γέρος. (Δέσφος)

Καὶ ἀκόμα :

— Δούλευε στὶς ἄσπρες μέρες. (δηλ. τὶς εὐτυχεῖς)
γιὰ νὰ ἔχης στὶς μαῦρες.

Δ'. Τέταρτο κεφάλαιο παροιμιῶν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ μιλεῖ γιὰ τὴ μέθοδο, τὴν τάξη καὶ τὴν προσωπικὴ παρακολούθηση τῆς δουλειᾶς :

— Ἡ τέχνη νικαίει τὴν ἀντρεία.

Καί :

— Ὅπου κακὰ φουρνίζει,
στραβὰ καρβέλια βγάνει.

Ἡ :

Ἡ βιάση ψήνει τὸ ψωμί, μὰ δὲν τὸ καλοψήνει. (Κεφαλληνία)

Ἡ σειρά καὶ ὁ καταμερισμὸς εἶναι ἀπαραίτητα στὴν ἐργασία :

— Μία - μία τὶς δουλειῆς μας
καὶ ἡ μιὰ κοντὰ ἀπ' τὴν ἄλλη.

ἢ συμβολικά, μὲ ἀριθμούς :

— Πρῶτα ἑφτά, κι' ἀμὰ ὀχτώ.

Γιὰτί :

— Ὅποιος κυνηγáει πολλοὺς λαγούς, δὲν πιάνει κανέναν.

Ἡ ὅσο γιὰ τὴν προσωπικὴ παρακολούθηση :

— Ὁ λύκος ἔχει τὸ σβέρκο του χοντρό,
γιὰτί κάνει τὶς δουλειῆς του μοναχός.

Ἡ, ὅπως λέει μιὰ διασκεδαστικὴ κεφαλονίτικη παροιμία :

— 'Ο γάϊδαρος εἶν' ὁ πιὸ καλὸς μάστορας,
γιατὶ κόβει τσι βέργες μὲ τὰ δόντια του (9).

Ε'. Κι' ἐρχόμαστε στὸ κεφάλαιο τῆς φροντίδας γιὰ τὴν ἐργασία, τῆς ἀγά-
της καὶ τῆς καλῆς διαθέσεως γι' αὐτή, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα κίνητρα γιὰ τὴν ἐπι-
τυχία καὶ τὴν καλή της ἐκτέλεση.

— Μὲ ἀγγάρεια, δουλειὰ δὲ γίνεται (λένε στὴν Ἡπειρο κι' ἄλλοῦ).

Καί : — Σπρῶχνε τὴ δουλειὰ ἐσύ, γιὰ νὰ μὴ σὲ σπρῶχνη ἐκεῖνη. (Ἄμοργός)

Ἐπίσης : — Ἄν δὲν ἀρχίσῃ μιὰ δουλειὰ, ποτὲ δὲν προφτελεύει (=δὲν τελειώνει
μ' ἐπιτυχία).

καί :

— Ὅποιος ἀποφασίζει νὰ κάμῃ μιὰ δουλειὰ,
ἅμα τὴν ἀρχίσῃ, εἶναι ἡ μισὴ τελειωμένη. (Νάξος)

Αὐτὸ εἶναι τὸ παλαιό : Ἀρχὴ δὲ τοι ἡμισυ παντός. Καὶ χρειάζεται πολὺ, σὰν
συμβουλή σ' ἐκείνους ποὺ διαρκῶς ἀναβάλλουν ν' ἀρχίσουν μιὰ ἐργασία. Ὁ λαὸς
τοὺς τὸ λέει καὶ πιὸ ἐνθαρρυντικά :

ἦ : — Ὥρας δουλειὰ — χρόνου ἀνεμελιά.

— Μιᾶς ὥρας δουλειὰ, χρονῶνε ἔγνοια. (Κεφαλληνία)

Κι' οἱ Πόντιοι τὸ ἔχουν διατυπώσει διασκεδαστικά :

— Ἡ δουλειὰ γάϊδαρος ἐν' νὰ τσιμπήγῃς ἄτο καὶ πάει ἐμπροστά.

Στ'. Ἀκόμα μερικὲς παροιμίες γιὰ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸν ἐργοδότη καὶ
τὸν ἐργαζόμενο, (ἦ) σὲ περισσότερους ἐργαζομένους), σχετικὲς μὲ τὴν πληρωμὴ :

— Δουλειὰ τελειωμένη,
παράδες προσμένει. (Κεφαλληνία)

Ὁ ἐργοδότης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πῇ :

— Ὁ καθένας, ὅπως δουλεύει πληρώνεται. (Θεσσαλία)

ἄλλὰ καὶ ὁ ἐργάτης μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ, ἂν δὲν εἶναι εὐχαριστημένος :

— Δούλευε, τσαπάκι μου, κατὰ τὴν πληρωμὴ σου.

Ἀναφέραμε ἐπίσης, πρωτύτερα, γιὰ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς ἐργασίας μιὰ πα-
ροιμία ποὺ λέει :

Σὲ δούλεψα, μὲ πλήρωσες,
εὐχαριστῶ τὰ χέρια μου.

Κι' ὅμως ἡ ἴδια ἡ προσφορὰ ἐργασίας εἶναι συχνὰ μιὰ εὐεργεσία. Ὁ λαὸς
μισεῖ ἐκείνους ποὺ τοῦ στεροῦν τὴ δυνατότητα τῆς ἐργασίας, εἴτε ἐργοδότες εἶναι,
εἴτε συνάδελφοι :

— Ποιὸς πῆρε τὸ φαγὶ ἀπ' τὸ στόμα μου ;

Κεῖνος ποὺ πῆρε τὴ δουλειὰ ἀπ' τὰ χέρια μου. (Χίος)

ἦ :

Ἐπῆρες τὴ δουλειὰ μου,

ἐπῆρες τὴ μπουκιά μου.

(σελ. 107 — 122).
9) Βλέπε γενικά : Δ η μ. Σ. Λουκάτου : Κεφαλονίτικα Γνωμικά, Ἀθήναι, 1952

Ὁ λαὸς ἐπιβάλλει στοὺς ἐργοδοτοὺς νὰ σέβωνται τὶς ὑποχρεώσεις τους στὸ δουλευτό. Φοβᾶται τὴν ἀθέτηση, ἐπειδὴ :

— Ἀπὸ κἀμὴ τῆ δουλειᾶ του πρῶτα, κακὰ πληρώνει. (Κρήτη)
Καὶ θεωρεῖ τόσο ἱερὴ τὴν ὑποχρέωσή τους γιὰ τὴν καταβολὴ τοῦ μισθοῦ, ποὺ λέει :
— Τὸ δουλευτό σου πλήρωσε, καὶ ψυχικὸ μὴν κἀμης. (Κεφαλληνία—Πελονησος)

Ζ'. Ἄς δοῦμε τέλος καὶ μερικὲς διασχεδαστικὲς παροιμίαι, ποὺ λέγονται γιὰ τοὺς τεμπέληδες καὶ τοὺς ἀκαμάτες. Εἶναι αὐστηρότατος γι' αὐτοὺς ὁ ἐργαζόμενος λαός, τόσο, ποὺ ἔχει διατυπώσει τὴ γνώμη, ὅτι ὁ ἀκαμάτης (δηλ. ὁ ἐκουσίως ἀνεργός) δὲν θέλει ψυχοπόνεση. Τὸν σατιρίζει ἕμως μὲ ποικίλη παροιμιολογίαν φρασεολογία καὶ στίχους, ποὺ δίνω ἐδῶ μερικοὺς :

— Τὴν ἔχει κουμπάρα τῆ δουλειᾶ.

(Εἶναι μιὰ φράση ποὺ λένε γιὰ τοὺς ἀδέσμευτους καὶ ἀδιάφορους.)

— Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει ἀμύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάη.

— Ὁ τεμπέλης εἶναι τὸ δεξιὸ χέρι τῆς γειτονιάς.

— Τοῦ τεμπέλη τὸ τσιγάρο δύσκολ' ἀνάβει.

καί : — Οἱ ποντικοί, ὅλο τῆς ἀκαμάτρας τῆ ρόκκα πᾶνε καὶ βρίσκουνε.

Ἡ ἀκαμάτρα μὲ τῆ ρόκκα της (ἢ τὸ νοικοκυριό της) εἶναι τὸ πιὸ ἀγαπητὸ θέμα σ' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ διασύρουν τὴ τεμπελιά. Κυκλοφοροῦν μικροσάτιρες σ' ἄλλην τὴν Ἑλλάδα, ποὺ μιλοῦν γιὰ τὶς προφάσεις τῆς ἀκαμάτρας :

— Τῆ Δευτέρα εἶχε σκόλη — καὶ τὴν Τρίτη παρασκόλη·

τὴν Τετάρτη πάει στὸ μύλο — καὶ τὴν Πέφτη κοσκινίζει,

τὴν Παρασκευὴ ζυμώνει — τὸ Σαββάτο ξεφουρνίζει,

καὶ τὴν Κυριακὴ ἀρώτα : — Κάνετε, κυράδες, ρόκκα ; (Νάξος)

Κι' ἄλλη μιὰ παρόμοια ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο :

— Τῆ Δευτέρα πιάνει πλύση — καὶ τὴν Τρίτη σαπουνίζει·

τὴν Τετάρτη ξενερίζει καὶ τὴν Πέμπτῃ τὰ ἀπλώνει·

τὴν Παρασκευὴ μαζώνει — τὸ Σαββάτο σιδερώνει,

καὶ τὴν Κυριακὴ ἀρώτα : — Κάνετε, γυναῖκες, ρόκκα ;

Πίσω ἕμως ἀπὸ τὶς σάτιρες αὐτὲς κρύβεται ἡ αὐστηρὴ κριτικὴ τοῦ λαοῦ, ποὺ ἔχει διατυπώσει τὶς γνώμες ὅτι :

— Ὁ ἀκαμάτης εἶναι ἀδελφὸς τοῦ ζητιάνου.

— Ὅποιος χορταίνει τὸν ὕπνο, δὲ χορταίνει τὸ ψωμί.

καί : — Ἀκαμάτης υἱός, γέρος διακονιάρης⁽¹⁰⁾.

10) Ἄς μὴν παραλείψουμε ἐδῶ νὰ πούμε, ὅτι ὁ λαός (ἢ οἱ ἴδιοι οἱ τεμπέληδες) ἔχουν φτιάξει καὶ εὐνοϊκὲς γιὰ τὴν τεμπελιά καὶ τὴν ἀργία παροιμίαι, ποὺ λένε ὅτι :

— «Τοῦ δουλευτό (στέλνει ὁ Θεός) μισὸ ψωμί καὶ τοῦ τεμπέλη ἕνα ! »

ἢ : — «Τοῦ τεμπέλη τ' ἄλογο ὁ Θεὸς τὸ θρέφει.»

Μὲ τὶς παροιμίαι αὐτὲς ἐκφράζεται καὶ κάποιον παράπονο, ὅτι ἡ δουλειὰ δὲν ἀμείβεται πάντα

* * *

Ἐτελειώσαμε τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὶς παροιμίες, ὅσα μποροῦν νὰ μᾶς πληροφορήσουν γιὰ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ σχετικὰ μὲ τὴν ἐργασία καὶ τὶς σχέσεις της. Θὰ μπορούσαμε νὰ ψάξουμε καὶ σ' ἄλλα κείμενα γιὰ ὑπαινιγμούς καὶ πληροφορίες. Καὶ στὰ παραμύθια, καὶ στὰ τραγούδια, καὶ στοὺς μύθους τύπου Αἰσώπου καὶ στὰ αἰνίγματα ὑπάρχουν γνώμες γιὰ τὴ δουλειά, ἀλλὰ βέβαια, μόνον οἱ παροιμίες δίνουν τὶς γνώμες αὐτὲς σαφεῖς καὶ ἄμεινες.

Ἐρχόμαστε τώρα σὲ τρεῖς ἐκδηλώσεις τῆς ἐλληνικῆς λαϊκῆς ζωῆς, ποὺ εἶναι ἀξιοπρόσεχτες μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὴ ζωὴ μας, γιὰ τὴν κοινωνικὴ καὶ ἐθνικὴ σημασία τους. Οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς εἶναι : α) οἱ Συντεχνίες καὶ τὰ Ἰσνάφια, ποὺ ὁργανώθηκαν ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, ἀλλὰ ἔδρασαν ἔντονα καὶ πολύτιμα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, β) οἱ Συνεταιρισμοί, τύπου Ἀμπελακίων καὶ ἄλλοι, ποὺ δημιουργήθηκαν καὶ ἔδρασαν παλιότερα, ὡς τὴ σημερινὴ ἀνανέωσή τους, καὶ γ) ἡ κοινοτικὴ ἀλληλεβοήθεια καὶ συνεργασία, ποὺ ἀναπτύχθηκαν πάντα ἀπὸ ἓνα πνεῦμα κοινωνικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης στὰ χωριά μας, μὲ βάση τὴν ἐλληνικὴ φιλάνθρωπία καὶ τὸ κοινωνικὸ λαϊκὸ φιλότιμο. Καὶ στὶς τρεῖς ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς ἔχουμε νὰ βροῦμε στοιχεῖα, ποὺ δείχνουν πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ λαὸς τὴν ἐργασία καὶ πῶς θέλει νὰ ρυθμίζονται οἱ σχέσεις της. Ὅσο κι' ἂν εἶναι ὅμοιοι οἱ θεσμοὶ αὐτοὶ μὲ ἀνάλογους ἢ ἀντίστοιχους τῶν ξένων χωρῶν, ἂν τοὺς μελετήσουμε συγκριτικὰ, θὰ βροῦμε σὲ μᾶς λεπτομέρειες ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν ἐθνικὴ μας παράδοση καὶ ποὺ ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ἔντονη διάθεση τῆς ἐφαρμογῆς τους.

Τί ἦταν οἱ Συντεχνίες καὶ τὰ Ἰσνάφια στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ὑποτίθεται : ὅτι εἶναι γνωστὸ. Ἔχει δοθῆ ἄλλωστε εἰδικὴ διάλεξι στὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολή, (κάπως παλιότερα, τὸ 1950), ἀπὸ τὴν καλὴ Διογράφο καὶ μελετήτρια τοῦ λαϊκοῦ ἐπαγγελματικοῦ βίου μας κ. Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, ποὺ τυπώθηκε καὶ στὸ Β' τόμο τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Σχολῆς (11).

Μποροῦμε μὲ λίγα λόγια νὰ ποῦμε, ὅτι : ὅπως στὴν Εὐρώπη, ἔτσι καὶ στὸν Τουρκοκρατούμενο Ἑλληνισμὸ ἀναπτύχθηκαν στοὺς περασμένους αἰῶνες οἱ θεσμοὶ τῶν ἀδελφοτήτων καὶ τῶν συντεχνιῶν, ποὺ σὲ μᾶς δὲν εἶχαν μόνον ἐπαγγελματικό, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὸ χαρακτήρα. Οἱ σκοποὶ κι' οἱ προσπάθειες τῶν συνασπισμένων ἐπαγγελεμάτων ἦταν νὰ κατοχυρωθοῦν οἰκονομικά, ἀλλὰ καὶ ἐθνικά, ἀνάμεσα σὲ ἄλλοθενεῖς ἀνταγωνιστές, ἰδιαίτερα μπροστὰ στὸν κατακτητὴ Τούρκο. Οἱ Ἀδελφότες ἦταν πνευματικώτεροι θεσμοί, μὲ σκοπὸ τὴν κοινωνικὴ δράσι καὶ φιλάνθρωπία καὶ τὴ συντήρησι σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν. Οἱ Συντεχνίες ἦταν θεσμοὶ οἰκονομικοί, ποὺ ἔσωσαν τὸ ἔθνος ἀπὸ τὴν ἐξουθένωσι τῆς ἀνεργίας, ἐκράτησαν καὶ ἐνίσχυσαν τὸν ἐλληνικὸ πολιτισμὸ, ἀντίκρουσαν μὲ ἐθνικὴ ἀξιοπρέπεια τὸν κατακτητὴ, ἐπαιδαγώγησαν τοὺς ἐργαζόμενους καὶ ἐδημιούργησαν ἄτομα μὲ προσωπικότητα καὶ οἰκονομικὴ δράσι. Ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα εἶχαν τὶς συντεχνίες τους (Ἰσνάφια ἢ ρυφέτια), καὶ μαθαίνομε ἀντίστροφα ποῖὰ ἐπαγγέλματα ὑπῆρχαν

11) «Οἱ συντεχνίες—Τὰ Ἰσνάφια», στὴν «Ἐπετηρίδα τῆς Α.Σ.Β.Σ.», τόμος Β' (1949—1950), ἀνάτυπο, σελ. 3—22.

τότε, ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ρουφετιῶν. Π.χ. Σὲ φορολογικὸν πίνακα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πασᾶ στὰ Γιάννινα, τὸ 1817, διαβάζουμε τὰ δνόματα συντεχνιῶν, ὅπως οἱ γουναράδες, καπιπάδες, σαράτσηδες, καζάτζηδες, χρυσικοί, μουταφτζήδες, παπουτσήδες, στατεράδες, κλαντζήδες, σχμκρτζήδες, μπροσταντζήδες, παπλωματάδες, σεντουκάδες κ.ἄ.

Ὅχι μόνο οἱ βιοτέχνες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔμποροι, οἱ γεωργοί, οἱ κηπουροί, οἱ ψαράδες, οἱ ναυτικοί, οἱ μικροπωλητές, ἀκόμα καὶ οἱ ζητιάνοι εἶχαν τὴν συντεχνίαν τους (ἀπὸ στὰ 1773 ὁ Σουλτάνος Μουσταφᾶς Γ' ὑποχρέωσε μὲ φερμάνι ἐλαττωτικὰ ἐπαγγέλματα νὰ ὀργανωθοῦν σὲ συντεχνίες). Οἱ Τούρκοι ἐστήριζαν στὰ ἰσνάφια τὴν ἐθνικὴ καὶ κρατικὴ τους οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπολόγιζαν μὲ αὐτοπεποίθησιν στὴν ἀναγκαιότητά τους καὶ ἐνίσχυναν μ' αὐτά, μὲ διπλωματικὸν τρόπο, τὸν ἐθνισμὸ καὶ τὴ θρησκεία τους.

Σ' ἄλλες τὶς ἑλληνικὰς χῶρας ἐλειτούργησαν συντεχνίες. Στὴν Κωνσταντινούπολη, φυσικὰ, οἱ πρῶτες καὶ οἱ βασικὰς, ἀλλὰ καὶ στὴν Κρήτη π.χ. σινάφια ραφτάδων, χιτιστάδων, μαργαριθίων, μπογιατζήδων. Στὴ Θεσσαλία: σελλοποιῶν, σκαπουτζήδων, χαλκῶν, κλειδαράδων κ.ἄ. Στὴν Ἑπείρο παρουσιάζεταί ἀκμὴ τῶν συντεχνιῶν, καὶ οἱ Πρωτομαῖστορες, (δηλ. οἱ ἀρχηγοί) ἦταν καὶ δικαστὲς τῶν μελῶν τῆς συντεχνίας (Γιάννινα Μοσχόπολη). Στὴν Πελοπόννησο ἦταν ὀνομαστὲς οἱ συντεχνίες (στὴν Τρίπολη καὶ στὴ Δημητσάνα), στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου ἐπίσης, στὴ Μακεδονία οἱ γουναράδες τῆς Καστοριάς, καὶ στὴ Θράκη οἱ ἀμπατζήδες τῆς Φιλιππουπόλεως.

Τὶς πιδὸ πολλὰς μελέτες γιὰ τὰ ἰσνάφια τὶς ἔχουμε ἀπὸ τὴ Θράκη, ὅπου ἡ συσπείρωσις γινόταν πιδὸ ἔντονη, στὴ μέση τῶν βαλκανικῶν ἀνταγωνισμῶν. Παράπεμπω στοὺς τόμους τῶν περιοδικῶν «Θρακικὰ» (12) καὶ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακ. Ἡσασαυροῦ» (13), καθὼς καὶ σὲ μιὰ πληρέστερη μελέτη: «Αἱ ἐν Θράκῃ συντεχνίαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν» τῆς Ἑλένης Βουραζέλη-Μαρινάκου (Θεσσαλονίκη 1950), μὲ πλούσια βιβλιογραφία.

Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Θρακικὰ» θὰ χρησιμοποίησω ἀπόψε τὸ κείμενον ἐνὸς συμφωνητικοῦ τοῦ 1804, ὅπου ἡ συντεχνία τῶν ἀμπατζήδων στὴ Φιλιππούπολη, (δηλ. οἱ ἔμποροι καὶ ράφτες τῶν μάλλινων ὑφασμάτων, ποὺ ἔφτιαχναν ἀμπάδες γιὰ τοὺς πλούσιους) θέτει τοὺς ὅρους τῆς λειτουργίας της (ὅταν νὰ ποῦμε τὸ καταστατικὸν τῆς). Ἀπὸ τὸ διάβασμα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, ποὺ τὸ δημοσιεύει ἕνας ἐξαίρετος Θρακιώτης λόγιος, ὁ Κοσμᾶς Μυρτίλος Ἀποστολίδης, θὰ παρακολοῦθῃσιν τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τῶν συντεχνιῶν, ἀλλὰ—τὸ σπουδαιότερον—θὰ παρακολοῦθῃσιν τὴν ἀντιλήψιν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὴ συνεργασίαν τους μὲσα στὴν κοινωνικὴ δμάδα ποὺ τοὺς συντηροῦσε.

Πρόκειται γιὰ ἀρχὰς καὶ ἀπόψεις, ποὺ δείχνουν μιὰ λογικὴ καὶ ἠθικὴ ὀργάνωσιν τῆς ἐργασίας, μὲ πνεῦμα ἀλληλεγγύης καὶ ἐθνικῆς σκοπιμότητος. Μακάρι τὸ πνεῦμα αὐτὸ νὰ ζοῦσε καὶ στίς σημερινὰς ἐπαγγελματικὰς σχέσεις καὶ κοινωνίας.

12) Τόμοι: Β' (1929) σ. 324 κ.ἑ. Δ' (1933) σ. 366 κ.ἑ.

13) Τόμοι: ΙΑ' (1944-5) σ. 166 καὶ 177. ΙΣΤ' (1951) σ. 54 κ.ἑ. ΙΖ' (1952) σ. 300 κ.ἑ.

Νὰ λοιπὸν τί γράφουν οἱ «συντεχνίτες» στὸ συμφωνητικὸ τους (14).

— Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ὑποσχομέθα καὶ ἀποφασίζομεν :

1ον Ὅλοι κοινῶς οἱ μαῖστορες (λατ. *magister*=δᾶσκαλος, ἀρχηγός) καὶ οἱ ἄλλοι εὐρισκόμενοι καὶ οἱ μεταγενέστεροι, νὰ ἔχουν ὁμόνοιαν ἀνάμεσά τους καὶ ἀγάπην καὶ νὰ μὴ κατατρέχῃ ποτὲ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ ζημιώσῃ, οὔτε ἐδῶ εἰς τὴν πατρίδα οὔτε εἰς τὴν ξενιτείαν (συνήθως συνόδευαν τὸ ἐμπόρευμα), ἀλλὰ οἱ μικρότεροι πάντοτε νὰ τιμοῦν τοὺς μεγαλυτέρους τους καὶ νὰ μὴ ἤμπορῇ ποτὲ κανεὶς νὰ ὑβρίσῃ καὶ νὰ ἀτιμάσῃ ἢ νὰ ἀσχημολογήσῃ τὸν ἄλλον· οἱ δὲ μεγάλοι νὰ ἀγαποῦν τοὺς μικροὺς ὡς ἀδελφούς.

2ον Ὅταν γίνεται σύναξις, ἦτοι λόντζα (=συνέλευσις), νὰ μὴν ὁμιλῇ ποτὲ τινὰς διὰ χατήρι καὶ φιλοπροσωπίαν, οὔτε μὲ νουσιμηγέτ=(δπισθοβουλίαν, συμφεροντολογίαν), ἀλλὰ τὸ δίκαιον νὰ ὁμιλῇ ὁ καθείς· καὶ ἐκεῖνο ὅπου θεόψυχα κριθῇ εὐλόγον ἀπὸ τοὺς γεροντοτέρους, νὰ στέργουν καὶ νὰ πείθωνται εἰς αὐτὸ καὶ οἱ νεώτεροι, καὶ νὰ μὴ ἤμποροῦν νὰ ὁμιλοῦν λόγια ἄπρεπα καὶ παράστρατα ἔμπροσθεν τῶν μεγαλυτέρων τους. Ὅποιος δὲ μαῖστωρ κραχθῇ εἰς τὴν λόντζαν δύο ἢ τρεῖς φοραῖς καὶ δὲν πηγαίνῃ, νὰ παιδεύεται. Εἰ δὲ καὶ ἔχει ἀναγκαίαν ὑπηρεσίαν, νὰ ἔρχεται νὰ παίρῃ τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν πρωτομαῖστορα, καὶ ἔτσι νὰ βλέπῃ τὴν ὑπηρεσίαν του.

3ον Ἐκεῖνος ὅπου εἶναι διὰ νὰ ἔβγῃ νέος μαῖστωρ, νὰ πληρῶνῃ διὰ τὰ τῆς μαστορίας, ὁ μὲν υἱὸς τοῦ μαῖστορος γρόσια 50, ὁ δὲ ξένος καὶ ἑσναμπῆς γρόσια 100, καὶ τῶ τζαούση νὰ δίδῃ παράδες 100. Ἐτερογενῆς δὲ, ἦτοι ἀπὸ ἄλλην φυλὴν, μαῖστωρ νὰ μὴ γίνεται ποτέ.

4ον Ὅποιος μαῖστωρ θέλει νὰ γίνῃ σύντροφος, νὰ συντροφιᾶζῃ μόνον μὲ ἄλλον μαῖστορα τοῦ ἰσναφίου του. Μὲ κάλφαν ὅμως, ἢ μὲ κανένα ἄλλον, ὅπου δὲν εἶναι μαῖστωρ τοῦ ἰδίου ἰσναφίου, δὲν ἔχει ποτὲ τὴν ἄδειαν διὰ νὰ συντροφιᾶζῃ, οὔτε εἰς τὸ φανερόν οὔτε κρυφίως, πάρεξ ἂν εἶναι μαῖστωρος υἱός, καὶ τοῦτο νὰ γίνεται μὲ ἄδειαν καὶ τοῦ ἰσναφίου.

5ον Νὰ μὴν ἔχῃ τὴν ἄδειαν κανεὶς ἀπὸ τοὺς μαῖστορας νὰ πηγαίνῃ εἰς τὰ βουνά, ἢ νὰ περιπατῇ ἀπὸ χάνι εἰς χάνι διὰ νὰ ψωνίζῃ γρίζα (=ἀμπάδες), ἀλλὰ νὰ προσμένῃ ὁ καθένας εἰς τὸν ὄντᾶν του (=ἐγκτάστασιν στὰ πανδοχεῖα—χάνια γιὰ συναλλαγῇ) ἢ εἰς τὸ ἐργαστήρι του (=μχαζί), νὰ τὰ φέρνουν οἱ ἴδιοι πωληταί, ὡς καὶ πρῶτον. Καὶ ὅταν τινὰς ψωνίσῃ γρίζα, νὰ δίδῃ μερίδιον καὶ εἰς ἄλλον μαῖστορα, ἂν τοῦ ζητήσῃ.

6ον Ὅ ἓνας μαῖστωρ νὰ μὴ χαλᾷ ποτὲ τὸ παζάρι (=ἀγοραπωλησίαν) τοῦ ἄλλου, κατηγορώντας τὸ πρᾶγμα του, ἢ λέγοντας εἰς τὸν μουστερῆν (πελάτην) ὅτι αὐτὸς τὸ δίδει παρακάτω.

7ον Τὰ τζιράκια νὰ δουλεύουν ἕως δύο χρόνους καὶ νὰ στοιχοῦν τρεῖς ρόγαις, καὶ ἔπειτα νὰ ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ ἐβγαίνουν ἀπὸ τὸν πρῶτον μαῖστορά τους· πάρεξ ἂν εἶναι τὸ τζιράκι μὲ ἡλικίαν, καὶ τὸ ἰσνάφι θελήσῃ διὰ νὰ τὸν κάμῃ ραέτι (=χάρη, καλωσύνη). Ὅσον ὁ κάλφας, χωρὶς νὰ τε-

14) Βλ. Κ. Μ. Ἀποστολίδου : Δύο ἔγγραφα ἐκ Φιλιππουπόλεως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 10^{ου} αἰῶνος. Θρακικά, τόμ. Β' σελ. 325—368 (κείμενα : 329—333).

λειώση, ἢ διορία του καὶ χωρὶς νὰ λογαριασθῆ με τὸν πρῶτον μαίστορά του, νὰ μὴν τὸν δέχεται ἄλλος, οὔτε νὰ ξεμαυλᾷ ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου τὸν κάλφον καὶ τὸ τζιράκι.

8ον Ὅταν θελήσῃ τινὰ νὰ στοιχήσῃ κάλφον, νὰ στοιχᾷ ἔμπροσθεν εἰς τὸν πρωτομαίστορα καὶ με συμφωνίαν τοιαύτην, ὅπου νὰ μὴν ἔχῃ τὴν ἀδειαν ὁ κάλφας ἐκεῖνος, ὅποιος καὶ ἂν εἶναι, διὰ νὰ ψωνίζῃ οὔτε τὸ παραμικρὸν πράγμα διὰ λογαριασμόν του, οὔτε μαίστωρ του ἢ ἄλλος μαίστωρ νὰ ψωνίσῃ πράγμα διὰ λογαριασμόν τοῦ κάλφα, ἀλλὰ νὰ δέχεται τὰ ἄσπρα τοῦ κάλφα με τὸ διάφορον. Εἰ δὲ καὶ ὁ κάλφας ψωνίσῃ πράγμα τοῦ κεφαλοῦ του, νὰ μὴ τὸν δέχεται εἰς τὸ καίκι (=ποταμόπλοιον ἢ θαλασσόπλοιον, πὺ τὸ ἐνοικιάζει ὁ μαίστωρ ταξιθεύοντας) (15).

*
* *

Ἰστέον ἀπὸ τὶς Συντεχνίες ἔρχονται, στὴν οἰκονομικὴ ἑλληνικὴ ἱστορία, πολῦτιμοι γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ ἔθνους θεσμοί, οἱ Συνεργατικοὶ Συνεταιρισμοί. Φαίνεται, ὅτι ὁ τελειότερος καὶ ὁ πρὸ ὑποδειγματικὸς ἦταν τῶν Ἀμπελακίων στὴ Θεσσαλία (πάνω ἀπὸ τὰ Τέμπη), ὅπου πλούσιοι καὶ φτωχοὶ συνεταίρισθησαν με θαυμαστὸν καὶ πρωτότυπον τρόπο. (Ἰσχύει ἕνα εἰδικὸ βιβλίον γιὰ τὸν συνεταίρισμόν αὐτό, τοῦ Κωνσταντίνου Κουκκίδη, με τίτλον: «Τὸ πνεῦμα τοῦ Συνεργατισμοῦ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ τ' Ἀμπελάκια, ὁ πρῶτος συνεταίρισμός τοῦ κόσμου» (Ἀθήναι, 1948), με πολλὰ στοιχεῖα καὶ ντοκουμέντα. Ἀπὸ τὰ ντοκουμέντα αὐτά, τὸ πρὸ χαρακτηριστικὸ εἶναι μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς ἔσταιλε τὸ 1847 στὸν τότε πρωθυπουργὸ Κωλέτη, ἕνας γάλλος σοφὸς καὶ περιηγητὴς, ὁ Φραγκίσκος Boulangier, πρὸς εἶχε δὴ τὸν Συνεταίρισμόν τῶν Ἀμπελακίων καὶ ἄλλους στὴν Ἑλλάδα, καὶ μιλοῦσε γι' αὐτοὺς μ' ἐνθουσιασμό.

Ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις του, θὰ διαβάσω ἐδῶ ὅσες ἔχουν σχέση με τὴν ἐνόητα (πρὸ εἶναι τὸ πνεῦμα τῶν συνεταίρισμῶν καὶ ὁ καλύτερος παράγοντας τῆς ἀποδοτικῆς ἐργασίας), με τὴν ὀργάνωσιν τῆς δουλειᾶς, τὴν κατανομή τῶν κερδῶν καὶ τὴν φιλανθρωπικὴν πρόνοιαν (σ. 197 κ.ἑ) :

Οἱ συνεταίρισμοὶ τύπου Ἀμπελακίων, γράφει, εἶχαν ὡς θεμέλιον τὴν δίκαιη κατανομή τῶν κερδῶν, ἀνάλογα με τὴν γενόμενὴ ἐργασία καὶ τὸ κατατεθειμένο ἀπὸ κάθε μέρος κεφάλαιον. Μ' ὅλα ταῦτα ξεχωρίζαν πάντα ἀπὸ πρὶν ἕνα ποσὸ ὡς ἀποθεματικὸ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν, γιὰ τὰ βοηθήματα πρὸς τὰ ὀρφανὰ, τὶς χήρας καὶ τοὺς ἀρρώστους. Οἱ προκαταβολὲς πρὸς ἐδίονταν σὲ φτωχοὺς ἐργάτες καὶ στὶς οἰκογένειάς των γιὰ τὰ ἔξοδα συντηρήσεως ἀγορῆς ἐργαλείων κλπ., ἐσημειώονταν σὲ λογαριασμό τῶν συνεταίρισμῶν καὶ ἔμεναν εἰς βάρος τοῦ ἀκαθαρίστου προϊόντος τῆς ἐπιχειρήσεως, σὲ περι-

15) Σὲ περίπτωσιν παράβασης τῶν συμφωνημένων, ἰδιαιτέρα ἀπὸ τοὺς μαίστρους, «οἱ τέτοιοι ὁμοῦ, ὡς κακοβλήται τοῦ ἱσναφίου μας, νὰ ἔχουν τὴν κατάραν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Τιμίου Προδρόμου (προστάτου Ἀγίου) τῶν τε Ἀγίων 318 θεοφόρων Πατέρων (Ἀ' Συνόδου) πάντων τῶν ἁγίων, ὁμοῦ καὶ τοῦ δεσπότη καὶ τῶν μαϊστόρων... καὶ προκοπὴν καὶ χαρὴν νὰ μὴν ἴδουσι οἱ τέτοιοι ποτέ τους, ἐφ' οἷς ἐργάζονται».

πτωση (εὐτυχῶς πολὺ σπάνια) ὅπου οἱ ἐργάτες δὲν μπορούσαν νὰ ἐξοφλήσουν.

Ἡ «συντροφιά» τῶν Ἀμπελακίων περιελάμβανε 22 χωριά τῆς Θεσσαλίας στὴν πλούσια κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, καὶ ἡ κύρια βιομηχανία τῆς ἦταν ἡ κατασκευή κόκκινου βαμβακονήματος. Ἡ στερεότητα κι' ἡ στιλπνότητά τους [ῥοφείλονταν] στὴν ιδιότητα τοῦ νεροῦ τῶν πηγῶν ποὺ ἀφθονοῦν στὴ χώρα αὐτή. Ἡ καλλιέργεια τῶν ριζαριῶν ἦταν τὸ θεμέλιο τῆς βιομηχανίας. Ὅλοι οἱ κάτοικοι, ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἔπαιρναν μέρος στὴ βιομηχανική αὐτὴ συντροφιά. Οἱ πιὸ ἐμπειροὶ στέλνονταν στὴν Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Βιέννη, Ἀμστερνταμ, Λονδίνο, Ὀδησσό, γιὰ νὰ ἰδρῦσουν γραφεῖα καὶ μαγαζιά. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἐλεύκαιναν κι' ἔβαφαν τὸ βαμβάκι, τὸ ἔδεναν σὲ κουβάρια καὶ τὸ τοποθετοῦσαν σὲ πακέτα. Οἱ ἄνδρες καταγίνονταν σὲ γεωργικὲς ἐργασίες, ἀλλὰ ὕστερα ἐσύναζαν τὰ βαμβακονήματα (τὰ ἐπεξεργασμένα καὶ δαμμένα) καὶ τὰ πηγαιναν στὰ μαγαζιά τῆς Λάρισας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης....

Υπῆρχε καὶ Ἀγροτική Ἐπιτροπὴ μέσα στὴ Συντροφιά τῶν Ἀμπελακίων, ποὺ ἐπέβλεπε τὴ διαχείριση τῶν γεωργικῶν προϊόντων, ποὺ ἦταν κυρίως βαμπάκι, κρασιά, καπνά, μετὰξὶ καὶ λάδι. Καταγινόταν νὰ ἐπινοῆ καὶ νὰ ἐφαρμόζη βελτιώσεις στὶς καλλιέργειες. Τὰ πέντε μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς (Ἐφοδιστὲς) ὅ,τι ἐπερίσσευε ἀπὸ τὴν κατανάλωση τῶν οἰκογενειῶν, τὸ ἐκτιμοῦσαν καὶ τὸ πουλοῦσαν γιὰ τὸ Συνεταιρισμό.

Καὶ καταλήγει ὁ Boulanger μὲ μιὰ γενικὴ κρίση γιὰ τοὺς Ἕλληνας :

Ἡ Ἑλλάς, γεμάτη ζωὴ κι' ἐλπίδα καὶ ὄριμασμένη ἀπὸ τὴν πείρα καὶ τὴ δυστυχία, φαίνεται νὰ συγκεντρῶνῃ ὅλους τοὺς ἀναγκαίους ὅρους γιὰ μιὰ προοδευτικὴ κοινωνικὴ ἀνάπτυξη. Δηλαδή τὸ πνεῦμα τῆς ἰσότητος, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀδελφσύνης, ποὺ εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ, εἶναι διαδεδομένο στὴν Ἑλλάδα περισσότερο παρὰ παντοῦ ἄλλοῦ (β.π., σ. 209).

Μακάρι τὶς ιδιότητες αὐτὲς νὰ εὐρίσκαμε συχνὰ τὴν εὐκαιρία οἱ Ἕλληνες νὰ τὶς ἐφαρμόζουμε⁽¹⁶⁾. Τὸ πνεῦμα τοῦ συνεταιρισμοῦ ἐξακολουθεῖ εὐτυχῶς νὰ ἐμπνέη πολλὰς ἑλληνικὲς κοινότητες, καὶ δὲν εἶναι μικρὴ σήμερα ἡ κίνηση τῶν μοντέρνων Συνεταιρισμῶν. (Σὰς παραπέμπω σ' ἓνα πανηγυρικὸ τεῦχος ποὺ ἔβγαλε στὰ 1955 τὸ περιοδικὸ «Ὁ Συνεταιριστής» (Τριάντα χρόνια : 1925 - 1955), ὅπου ὑπάρχουν πολλὰς καὶ καλὰς μελέτες γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἑλληνικῶν καὶ ξένων συνεταιρισμῶν. Ἐκεῖ ἔδωσα κι' ἐγώ, μὲ λαογραφικὰ δοκουμεντά (ἰδίως παροιμίες), τὶς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν ὁμαδικὴ προσπάθεια καὶ ἐργασία, ποὺ μπορῶ καὶ τώρα νὰ τὶς συνοψίσω σὲ τρεῖς βασικὲς παροιμίες : 1. Ἀπὸ ἓνα λιθάρι δὲ βγαίνει τ' ἀλεύρι (δηλ. ἓνας μόνος του δὲν μπορεῖ νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα στὴ δουλειά) 2) Βοήθεια ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοῦ, δουλειὰ δὲ μένει ἀτέλειωτη (δηλ. ἡ ἀλληλεγγύη ἐξαντλεῖ τὶς δυνατότητες παραγωγῆς) καὶ 3) Τὰ πολλὰ παρὰτόταμα τὸν ποταμὸ κινοῦνε (ἢ συνεργασία καὶ ἢ συμβολὴ τῶν πολλῶν φέρουν ὅθυμαστὰ ἀποτελέσματα)⁽¹⁷⁾.

16) Τὸ «Καταστατικὸν Συντροφίας Ἀμπελακίων» εἶναι δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Σ π ὕ ρ • Δ ἄ μ π ρ ο σ τὸ περιοδ. «Νέος Ἑλληνομνήμων» τόμ. ΙΔ' (1920) σελ. 38 - 388.

17) «Ἐνας καὶ πολλοί· ἡ ἔννοια τῆς ὁμαδικῆς προσπάθειας στὶς ἑλληνικὲς παροι-

* * *

Κι' ἐρχόμαστε στὴν τρίτη ἐκδήλωση τῆς λαϊκῆς συνεργασίας, ποὺ εἶναι ἡ πρὸ ἀνθρώπινη κι' ἡ πρὸ φυλετικὴ μας, γιατί δείχνει τὴν αὐθόρμητη διάθεση τῶν ἀνθρώπων νὰ βοηθήσουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ὄχι τεχνητὰ καὶ συμφεροντολογικά, ἀλλὰ πρόθυμα καὶ μὲ πραγματικὸν ἀλτρουισμό. Εἶναι: τὰ λεγόμενα ἔθιμα ἀλληλεγγύης καὶ ἀλληλοβοήθειας τοῦ ἐλληνικοῦ χωριοῦ, ποὺ πρέπει νὰ τὰ βλέπουμε ὄχι μονάχα σὰν ἀλτρουιστικὴ ἐκδήλωση, ἀλλὰ καὶ σὰν σκόπιμη συνεργασία γιὰ τὸ καλὸ τοῦ συνόλου, ἀφοῦ ὅσο λιγότεροι φτωχοὶ ὑπάρχουν μέσα σ' ἕνα χωριό, τόσο καλύτερα ζοῦν ὅλοι. Ἡ ἀλληλοβοήθεια ἐκφράζεται καλὰ μὲ τὴν παροιμία: Βοήθα με νὰ σὲ βοηθῶ, ν' ἀνεβούμε τὸ βουνό, ἢ μὲ τὴν κάπως πρὸ παραστατικὴ: Δανεικὰ ξυδῶνται οἱ γαϊδάροι. Κι' ἀκόμα, μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησο: Στὴν καλὴ γειτονιά, πείνα δὲν πέφτει. Αὐτὴν τὴν καλὴ γειτονιά προσπαθοῦν συνήθως νὰ διατηρήσουν στὰ χωριά μας μὲ τὰ ἔθιμα τῆς ἀλληλοβοήθειας ποὺ ἐφαρμόζουν.

Συναντοῦμε τὰ ἔθιμα αὐτά, πρῶτα σὲ ἰδιωτικὲς ἐργασίες, ὅταν συμφωνοῦν δύο οἰκογένειες νὰ ἀνταλλάξουν τὶς δυνάμεις τους καὶ νὰ κάμουν δανεικαριῆς (στὴν Κρήτη π.χ.) ἢ ληνοβόθεια (=ἀλληλοβοήθεια) στὴ Μακεδονία κ.ά. Τέτοιες συνεργασίες εἶναι καὶ οἱ κολληγιῆς ἢ σεμπριῆς, ποὺ γίνονται εἴτε στὴ γεωργία, εἴτε στὴν κτηνοτροφία, ἀκόμα καὶ στὶς δουλειῆς τοῦ νοικοκυριοῦ ἀπὸ τὶς γυναῖκες (φοῦρνος, ψωμί, μεταξοσκώληκες κ.ά.).

Ἐξέτερα συναντοῦμε τὴν ὁμαδικὴ βοήθεια, ποὺ δίνει ἕνα χωριό ἢ πολλοὶ κάτοικοί του στὰ ἄτομα. Οἱ λεγόμενοι ἀγγαρικοὶ ἀποφασίζουν μιὰ μέρα γιορτῆς (δηλαδὴ σκόλης) νὰ πᾶνε νὰ φυτέψουν τ' ἀμπέλι, νὰ σπείρουν, νὰ θερίσουν νὰ τρυγήσουν κ.λ.π. σ' ἕνα συγχωριανό τους, ποὺ τοὺς τὸ ζητεῖ. Τὸ λέει ὁ παπὰς στὴν ἐκκλησιά, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀπόλυση, καὶ συχνὰ πάει κι' ὁ ἴδιος καὶ κάνει ἀγίασμό. Κι' ἀκολουθοῦν ὅσοι θέλουν, κι' ἐργάζονται μονοήμερα μὲ κέφι καὶ μὲ τραγούδια, καὶ τὸ μόνο ποὺ διαθέτει ὁ ἰδιοκτῆτης εἶναι τὸ φαί καὶ τὸ κρασί. Ἄν μπορῇ νὰ ἔχη σφαχτό, νὰ φᾶνε οἱ ἐθελοντὲς ἐργάτες του, τόσο τὸ καλύτερο! Ἡ ἐκκλησία πάντως ἔχει: δώσει τὴν εὐλογία τῆς, ὥστε νὰ μὴ θεωρηθῇ ἁμαρτία ἡ ἐργασία. (Τὰ ἀμπελοφυτέματα ἰδίως παίρνουν πανηγυρικὸ χαρακτήρα, μὲ μεθύσια, τραγούδια, χορὸ, ποὺ θυμίζει ἀρχαῖες Διονυσιακὲς γιορτές) (18).

Στὴ κτηνοτροφικὴ ζωὴ, τέτοια ὁμαδικὴ βοήθεια δίνεται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς στὸν ἕνα, ὅταν εἶναι νὰ κουρευτοῦν τὰ πρόβατα.

Εἶναι πολλὲς γενικὰ οἱ περιπτώσεις ποὺ θὰ μπορούσε νὰ θρῆ κανεῖς στὰ χωριά μας τὴ συνήθεια αὐτή. Τὸ χτίσιμο σπιτιοῦ γινόταν παλιότερα μὲ τὴν συνεργασία ὄλων, ποὺ ἔφερναν τὰ ὄλικα ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν πέτρα καὶ φτάνοντας στὰ ξύλα γιὰ τὰ πατώματα. Ἐπίσης γιὰ μύλο, γιὰ καράβι, γιὰ δίχτυα ψαρᾶ, ζητεῖται καὶ δίνεται συνεργασία

μίες». Ὁ Συνεταιριστὴς 1925 - 1955, σελ. 88 - 89.

18) Βλ. σχετικὲς μελέτες: Κ. Ρωμαιοῦ, Ἀλληλοβοήθεια καὶ Συνεργασία στὰ σημερινὰ ἔθιμα τοῦ ἑλλ. λαοῦ. Περιοδ. «Ὁ Συνεταιριστὴς» (1948). Τοῦ ἴδιου, Τὸ ἔθιμο τοῦ φυτέματος νέου ἀμπελιοῦ, «Ὁ Συνεταιριστὴς» (1925-1955 σελ. 90-92) καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, Ἐθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοήθειας τοῦ ἑλλ. λαοῦ. Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογρ. Ἀρχεῖου ἔτος 5 - 6 (1943 - 4), ἐν Ἀθήναις 1949, σελ. 59 - 85.

Γνωστά είναι και τὰ νυχτέρια ἢ οἱ βεγγέρες τῶν χωρικῶν, ὅπου πολλές οἰκογένειες βοηθοῦν μιὰν ἄλλη νὰ καθίρη τ' ἀμιγδαλα, νὰ γνέση τὸ μαλλί, νὰ ξεφλουδίση τὰ καλαμπόκια, νὰ δέση τὰ κρεμύδια κ. ἄ. (παρακαθίσματα, ἀποσπέρια). Κι' ἂν εἶναι νὰ βοηθήσουν ἕνα φτωχό, τὴ συνεργασία τὴ λένε ψυχικό. Πάλι κι' ἐδῶ ὁ παπὰς εἶναι πού τὸ ζητεῖ. Τὸ λένε και ξέλαση, ἐπειδὴ ὅλοι θγαίνουν γιὰ τὴν συνεργασία αὐτὴ "Ὅπου δὲν τὸ ζητεῖ ὁ παπὰς, μπορεῖ νὰ τὸ πῆ κι' ὁ ντελάλης: «'Ακοῦτε χωριό! Αὔριο θὰ κουβαλήσωμε ἀπὸ τὸ βουνὸ τὰ ξύλα γιὰ τὸ σπίτι τῆς τάδε. Ὅσοι ἔχουν μουλάρια, νὰ τὰ στείλουν, και ὅσοι δὲν ἔχουν νὰ ἔρθουν νὰ βοηθήσουν. Κανένας νὰ μὴ λείψη. Τό'να χέρι νίβει τ' ἄλλο, και τὰ δυὸ τὸ πρόσωπο» (19).

Οἱ τσοπάνηδες, δταν ἕνας χάση τὰ κοπάδια του ἀπὸ τὸ κρῦο ἢ ἀπὸ φωτιά, κλεψιά κλπ., τοῦ κάνουν ἔρανο, κεφάλι—κεφάλι, ὅλοι μαζί και τοῦ ξαναφιλάνουν τὸ κοπάδι. Βγῆκε λένε γιὰ χάρες, δηλ. νὰ ζητήση πρόβατα. (Στὴν Κρήτη λένε θγαίνει στα ἔμπολα).

Γιὰ κοινωφελῆ ἔργα (ὅπως εἶναι τὸ σχολεῖο, ἡ ἐκκλησία, ὁ δρόμος, τὸ κοινοτικὸ σπίτι), καταλαβαίνουμε εὐκολα ὅτι γίνεται συνεργασία, σὺν τῇ γνωστῇ μας σήμερα «προσωπικῇ ἐργασίᾳ». Τὸ ἴδιο κι' δταν τὸ χωριὸ στήνη παγάννα γιὰ νὰ πιᾶση ἄγριο θηρίο πού κάνει ζημιές, θγαίνουν ὅλοι μαζί, και μένουν νύχτα στὸ βπαιθρο. Κι' ἂν θέλουμε νὰ δοῦμε τὰ πράγματα στὴν πρωτόγονη λογικὴ τους, τί ἄλλο εἶναι ὁ πόλεμος, (μὲ τὴν κοινὴ ἐξοδο στα σύνορα και μὲ τὴν ἐπίταξη τῶν ζώων), παρὰ μιὰ δμαδικὴ ἐξόρμηση τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου γιὰ ἕνα κοινὸ κι' ἀλληλέγγυο ἔργο:

Τὸ καλύτερο ἔμως εἶναι νὰ μένη, τὸ ἔργο αὐτὸ πάντα εἰρηνικό. Κι' ἐκεῖνη ἡ παροιμία πού φωνάζει ὁ ντελάλης, ὅτι «τὸ ἕνα χέρι νίβει τ' ἄλλο και τὰ δυὸ τὸ πρόσωπο» πρέπει νὰ μᾶς δείχνη, ὅτι ἡ ἀλληλοβοήθεια και ἡ συνεργασία δὲν ἀφοροῦν μόνο τὰ άτομα πού τις παίρνουν ἢ τις δίνουν, ἀλλὰ και ὅλο τὸ ἔθνος, ἀφοῦ μὲ τὴν εὐημερία τῶν ἀνθρώπων του εὐημερεῖ κι' αὐτό.

*
* *

Τελειώνοντας, ἀνακεφαλαιώνω, ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἶδε τὴν ἐργασία σὺν εὐλογία Θεοῦ και τὴν τραγούθησε σχεδὸν μὲ τις παροιμίες του. Τῇ χρειάζεται πολὺ στὴ γῆ του, κι' ἔμαθε πάντα νὰ τὴν ἀσκῆ μὲ λογικὴ σκοπιμότητα. Ὑπάρχει λογικὴ στὴν ἐργασία, ὅπως ὑπάρχει και στὴ σκέψη μας. Καὶ καθὼς περιφρονοῦμε τις κουτὲς σκέψεις, ἔτσι δὲν ἀγαποῦμε τὴν κουτὴ και ἄδεια ἐργασία. Ὁ ἀργόσχολος, (πού ὅπως λέει ἡ παροιμία «κῶδει κλαριά γιὰ τοὺς σκύλους»), μᾶς εἶναι ἀντιπαθητικὸς και διαρετός, ὅσο και ὁ κουτὸς (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πιθανότητα πού ὑπάρχει νὰ γίνη και θλαβερός).

Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς μᾶς δείχνη τὸ δρόμο ν' ἀξιοποιήσουμε τὴν ἐργασία, ἀσκώντας τὴ μεθοδικά, στὴν ὄρα της και μὲ τάξη. Ὁ ἴδιος μᾶς ἔδειξε και τὸ δρόμο τῆς συνεργασίας, πού φέρνει σὲ πλουσιώτερα και πιδὸ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα.

19) Δ. Α. Πετροπούλου ὁ. π. σελ. 71 - 72.

Είδαμε πώς τὸν ἀκολούθησε στὶς τρεῖς παράλληλες κατευθύνσεις του : στὴν ἐπαγγελματική συνεργασία (συντεχνίες), στὴν κοινὴ ἀγροτική προσπάθεια (συνεταιρισμός) καὶ στὴν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη (μὲ ἀλληλεβοήθεια σὲ χρῆμα ἢ κόπο).

Πρέπει νὰ πιστεύουμε, ὅτι εἴμαστε γιὰ ὄλα αὐτὰ ἱκανοί, ἀφοῦ ὁ λαός μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, μᾶς ἔδωσε ὡς τώρα καὶ ἐπιτυχῆ δείγματα τῆς ἐφαρμογῆς τους.